

NEDERLAND MAAKT HET VERSCHIL

**Pleidooi voor een strategische,
offensieve, regionale industriepolitiek.**

Mustafa Amhaouch

(familie)bedrijven,
groot en klein, maken
Nederland tot
belangrijke speler op
dit wereldtoneel.

In 1983 ging scheepsbouwbedrijf Rijn-Schelde-Verolme (RSV) failliet, ondanks forse financiële steun van de overheid. Het faillissement en de parlementaire enquête ernaar in 1984 betekenden het einde van de actieve industriepolitiek die Nederland sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog, in jaren van wederopbouw en economische crises, voerde. De overheid ging zich terughoudend opstellen en liet – geheel in de geest van de liberale wind die door Europa waaide – de vrije markt zoveel mogelijk haar werk doen.

In de decennia daarna bleef ‘industriepolitiek’ voor Nederlandse kabinetten een vies woord, dat werd geassocieerd met protectionisme of ‘ons terugtrekken achter de dijken’. Het zou niet passen bij een open economie als die van Nederland en botsen met de afspraken voor een Europese interne markt. Economisch ging het ons land voor de wind en we wisten ons beschermd door bondgenootschappen in de Europese Unie, de NAVO en de VN. Er was dus weinig reden om het neoliberale beleid ter discussie te stellen of voor nieuwe industriepolitiek te pleiten.

Die naïviteit is ons duur komen te staan, want anno 2022 is de wereld ingrijpend veranderd. We komen uit een pandemie, er woedt oorlog aan de randen van Europa, Brexit is een feit en de rivaliteit tussen de Verenigde Staten (‘America First’) en China (‘Made in China’) blijft onverminderd hoog. Kortom, de geopolitieke panelen in de wereld zijn aan het verschuiven. En Nederland verschuift mee. Onze manier van leven wordt steeds moeilijker te beschermen in een wereld waarin landen zoals China het voor het zeggen hebben. Technologische dominantie van één land kan leiden tot een overmatige afhankelijkheid van anderen. Dat raakt ook ons bedrijfsleven, van MKB tot multinational, dat in dit veranderende internationale speelveld overeind moet zien te blijven. Ondernemers, met name in de maakindustrie, zien

zich geconfronteerd met oneerlijke concurrentie uit lagelonenlanden, kampen met een tekort aan grondstoffen en aan personeel, worden gedwongen productie uit Nederland te verplaatsen of moeten wegens een gebrek aan investerings- en innovatiemogelijkheden hun bedrijf laten overnemen door buitenlandse partijen. Soms zijn dit relatief anonieme bedrijven, maar soms gaat het om door buitenlandse staten gefinancierde bedrijven met strategische belangen.

Onze samenleving vraagt om een beschermende overheid ten aanzien van de sleuteltechnologieën die de samenleving nodig heeft. Nederland is een aanjager in de maakindustrie in onder andere energie, voedsel, water, halfgeleiders, medicijnen en zorg gerelateerde sectoren. Het zijn deze producten waarvoor gerichte industriepolitiek noodzakelijk is. In het licht van deze (inter)nationale ontwikkelingen moet Nederland een stap harder zetten. We zijn een klein land met een groot buitenland. Dit dwingt ons slimmer en innovatiever te zijn dan landen die het van vele handen of diepe zakken moeten hebben. Daarnaast is het belangrijk om ook de banen van de toekomst hier te houden, juist en vooral in een veranderende geopolitieke wereld. Nederland moet dus weer industriepolitiek durven voeren. Op Europees niveau lijken de geesten hier al rijp voor. Met de zogenaamde 'Important Projects of Common European Interest' (IPCEIs) maakt de EU het lidstaten mogelijk om financieel bij te dragen aan projecten die ten goede komen aan de grote maatschappelijke uitdagingen. Denk aan de klimaattransitie, digitalisering of aan strategische autonomie, dat wil zeggen een verminderde afhankelijkheid van niet-EU-landen. Nederland neemt tot dusver aan drie van deze IPCEI's deel: de IPCEI Micro-elektronica 2 (ME2), de IPCEI Waterstof en de IPCEI Cloudinfrastructuur en Diensten (CIS).

Deelname aan deze IPCEI-projecten is belangrijk en verstandig, maar niet genoeg. Industriepolitiek behelst namelijk juist meer dan het geven van staatssteun. Een effectief topsectorenbeleid zet in op het aanjagen van onderzoek en innovatie, het opleiden en vasthouden van de juiste mensen, het in staat stellen van jonge bedrijven om (door) te groeien, het ontsluiten en beter bereikbaar maken van regio's, het beschermen van (top)sectoren tegen overnames die vanuit veiligheids- of strategisch oogpunt ongewenst zijn en het samenbrengen van kennis, geld en grote en kleine bedrijven. Al deze zaken zijn van primair belang voor het verder versterken van het hele Europese ecosysteem.

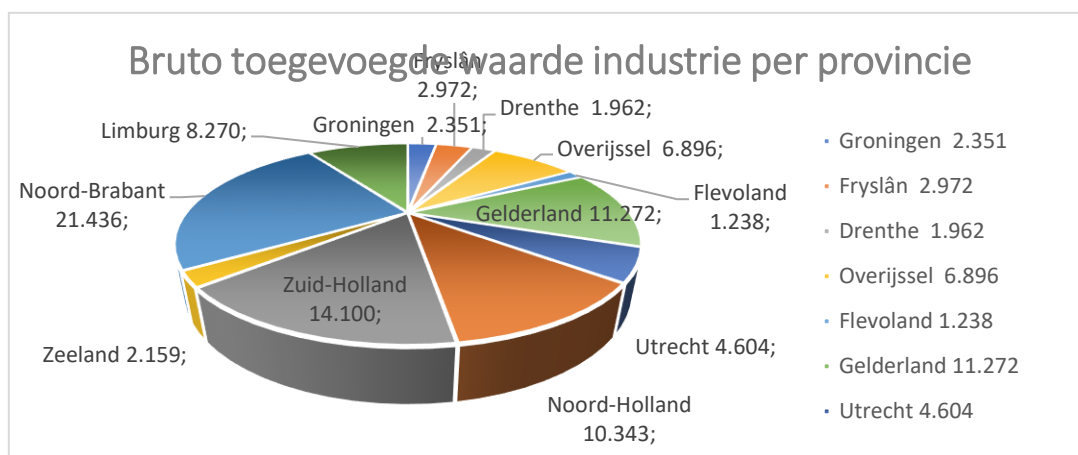
Deze notitie is een pleidooi voor zulke industriepolitiek, voor een regionale industriepolitiek die waarden gedreven is en in dienst staat van de samenleving. Gericht op een goed vestigingsklimaat en op strategische autonomie. Om de juiste randvoorwaarden te creëren voor een volgende generatie maakbedrijven, de ASML's, Damens, Philipsen en VDL's van de toekomst. En niet te vergeten hun essentiële toeleveranciers in het MKB. Deze (familie)bedrijven, groot en klein, maken Nederland tot belangrijke speler op dit wereldtoneel.

Mustafa Amhaouch, oktober 2022

Inleiding

Nederland is van oudsher naast een 'handelsland' ook een 'maakland', waar in het MKB en bij familiebedrijven mooie, kwalitatief hoogwaardige producten worden gemaakt die de hele wereld overgaan. Nederland heeft bijna in elke regio een historie met maakindustrie in verschillende sectoren. De industrie in Nederland is verantwoordelijk voor 806.200 banen en is met een netto-omzet van 347 miljard euro in 2020 de nummer twee in bedrijfstakken in Nederland. Hieronder vallen talloze maak- en familiebedrijven in bijvoorbeeld de hightechindustrie, maritieme sector, machinebouw of agrofood. In 2020 genereerden deze bedrijven een bijdrage van 86 miljard euro aan de bruto toegevoegde waarde in Nederland (zie figuur 1). Dit staat gelijk aan een 12% van de gehele Nederlandse economie.¹

De maakindustrie, het gedeelte van de industrie dat materialen tot nieuwe producten verwerkt, is zeer gevarieerd. Van ambachtelijk tot hightech; Nederland heeft het allemaal. Hét maakbedrijf bestaat dus ook niet. Het gaat om een heterogene groep ondernemingen. Nederland telt circa 20.000 maakbedrijven, waarvan 15.000 bedrijven vallen onder het MKB. De MKB-sector biedt werkgelegenheid aan ruim 300.000 werknemers, van wie het merendeel opgeleid is op het mbo. Gezamenlijk realiseren alle Nederlandse maakbedrijven een omzet van 100 miljard euro, waarvan 30 miljard euro wordt opgebracht door het MKB.²

Figuur 1: Bruto toegevoegde waarde industrie per provincie. Bron: [CBS.nl](https://www.cbs.nl), bedragen in mld.

¹ Kamerstukken II, 2020/21, 29826 nr. 124.

² Bron: Koninklijke Metaalunie (2021).

Het zijn ondernemerschap en innovatie, Nederlands strategische ligging, onze open grenzen, het vestigingsklimaat en het oer-Hollandse model van samenwerking die onze maakindustrie groot en internationaal toonaangevend hebben gemaakt. Hierdoor konden door heel Nederland rondom (clusters van) maakbedrijven sterke regionale ecosystemen ontstaan waar productie, kennisontwikkeling en innovatieve bedrijvigheid samenkomen. De maakindustrie is sterk verweven met de onderzoeksinstituten, kennisinstellingen en overheden in de buurt. Onze kracht is het samen doen. Elkaar beter maken en elkaar iets gunnen moet centraal staan.

De Nederlandse maakindustrie doet het – ondanks de gevolgen van de coronacrisis en de energiecrisis – nog steeds uitstekend, maar staat ook onder druk. Bedrijven verplaatsen productie naar de randen van Europa of nog verder naar China of India, waar de loon- en productiekosten lager zijn. Maar als de coronacrisis juist één ding heeft laten zien is het hoe belangrijk het is om maakindustrie meer in de buurt of in eigen beheer te hebben. De kwetsbaarheid van internationale productieketens bleek aan het begin van de coronacrisis. De aanvoer van medische hulpmiddelen als mondkapjes dreigde tot stilstand te komen. Maar denk ook aan het beeld van het gigantische containerschip *Ever Given* dat wekenlang het Suezkanaal blokkeerde, of aan automotive-bedrijven die niet of minder kunnen produceren door tekorten aan (kritieke) grondstoffen en basismaterialen als chips. Dit leidt niet alleen tot productiestops, leveringsproblemen en lange wachttijden, maar zet ook een rem op investeringen en werkgelegenheid.

Tegelijkertijd verandert het internationale speelveld. Er is een strijd gaande om technologie en kennis en om markttoegang, waardoor onze maakindustrie speelbal kan worden van mondiale crises, handelsoorlogen en geopolitieke conflicten. Nederlandse bedrijven zijn bovendien kwetsbaar voor spionage en cyberaanvallen, voor ongewenste invloed en overnames en ervaren oneerlijke concurrentie uit derde landen. Onze economische veiligheid is van cruciaal belang om ons verdienvermogen te behouden.

De ontwikkeling en innovatie van de maakindustrie vindt tegenwoordig veel plaats op campussen. Deze campussen zijn de kristallisatiepunten van innovatie. Dit zijn de fysieke plekken waar de maakindustrie en innovatie op het juiste punt samenkomen. Hier zou de overheid een meer faciliterende en stimulerende rol moeten pakken. Zo kunnen bijvoorbeeld

ongewenste overnames van buitenlandse investeerders van deze campussen tegen worden gegaan.

Als we willen voorkomen dat Nederland in de toekomst nog slechts een land met een diensteneconomie is, waaruit meer en meer maakindustrie verdwijnt, dan is strategische, offensieve, regionale industriepolitiek noodzakelijk. Deze is er ten eerste op gericht om maakindustrie in Nederland te houden en om een volgende generatie maakbedrijven tot bloei te laten komen. En ten tweede om bedrijfsactiviteiten (terug) naar Nederland te halen of te zorgen voor extra bedrijfsactiviteiten door productie anders in te richten (*reshoring*). Dit is niet alleen vanuit economisch, maar ook vanuit strategisch oogpunt van groot belang.

Deze notitie beoogt in de eerste plaats een aantal knelpunten te identificeren waar de Nederlandse maakindustrie mee te maken heeft. In de tweede plaats geeft de notitie richting aan een nieuw maakindustriebeleid en doet de notitie een aantal voorstellen. De notitie heeft als eerste aanleiding de Kamerbrief *Visie op de toekomst van de industrie in Nederland* d.d. 30 oktober 2020³, ter uitvoering van de motie-Amhaouch/Wiersma over een onderzoek naar de Nederlandse maakindustrie.⁴

Visie

Ondernemerschap en innovatie zijn onmisbaar voor het Nederland van nu en van cruciaal belang voor ons toekomstige verdienvermogen. Ondernemers zorgen via werkgelegenheid en innovatie voor brood op de plank van miljoenen huishoudens. Dankzij die inspanningen kunnen we met elkaar basisvoorzieningen als zorg, welzijn, onderwijs en onze veiligheid betalen. Met andere woorden: onze verzorgingsstaat onderhouden. Voor christendemocraten is economische groei echter geen beleidsdoel, maar een uitkomst van een systeem dat in balans met mens en natuur leidt tot een goed niveau van welvaart en welzijn. De samenleving

³ Kamerstukken II, 2020/21, 29 826, nr. 124.

⁴ Kamerstukken II, 2019/20, 35 300 XIII, nr. 42.

als geheel moet daarvan profiteren en volgende generaties mogen niet de dupe zijn van keuzes die nu worden gemaakt. Wij noemen dat rentmeesterschap.

Het CDA pleit voor een eerlijke economie waarin het belang van het MKB de norm is, maar waar we de afhankelijkheid van grote bedrijven niet uit het oog verliezen. Een kenniseconomie én een maakeconomie, die niet los van elkaar staan maar die we beide nodig hebben. Een economie die gaat over goed ondernemerschap, over ondernemers die verder kijken dan de korte termijn. Ondernemen als dienst aan de samenleving waar de menselijke maat centraal staat. Ondernemerschap waarin groei en innovatie worden gestimuleerd, een betrokken oog voor werknemers en bijdragen aan Nederland als geheel. We moeten familiebedrijven koesteren voor continuïteit door generaties heen. Dit zijn dé ondernemingen waar medewerkers zich verbonden voelen en ruimte krijgen om mee te participeren. We gaan uit van een economie die draait op het Rijnlandse model van samenwerking, in plaats van het recht van de sterkste. We moeten het samen doen, met gespreide verantwoordelijkheid en solidariteit. Nederland maakt het verschil. Wij maken het!

In de uitwerking van deze visie staan voor het CDA vier thema's centraal. Deze vier thema's zijn:

1. Moderne industrie nu en in de toekomst.
2. In de regio;
3. Talent in beeld;
4. Verbinding met Europa;

Moderne industrie nu en in de toekomst

Robotisering, digitalisering, vergroening en vakmanschap. Deze drie elementen vormen de kern van de moderne industrie van nu en in de toekomst.

Onze blik op een moderne industrie vraagt offers van het bedrijfsleven. We willen af van bizarre beloningen bij bedrijven, zeker bij bedrijven met een link met de overheid. Bedrijven die bij alles wat ze doen de randen van de wet opzoeken, hoeven niet op het CDA in Den Haag te rekenen. We gaan voor maatschappelijk verantwoord ondernemen. Niet alleen op papier,

maar juist zichtbaar in de praktijk. Bedrijven moeten meedoen met de samenleving, ze staan niet boven de samenleving.

Een gelijk speelveld tussen MKB en het grootbedrijf is van belang. We willen af van de tegenstellingen. In een samenleving waarin iedereen meedoet hebben groot en klein elkaar nodig. Ze staan zij aan zij in plaats van tegenover elkaar. Polarisatie kent alleen maar verliezers. Maatregelen om 'grote bedrijven aan te pakken' raken al snel het MKB. Maatregelen 'die goed zijn voor het verdienvermogen van Nederland' komen vaak bij het verdienvermogen van een selecte bovenlaag terecht. Ook hier willen we vanaf. Zij aan zij, de verbondenheid van grote bedrijven en MKB moet centraal staan. Laat deze bedrijven elkaar versterken. In de Brainportregio wordt het bewijs geleverd dat het denken vanuit een ecosysteem langdurige economische en maatschappelijke waarde creëert.

Nederland kent een lage werkloosheid en een sterk bedrijfsleven. Dat komt mede door het goede vestigingsklimaat dat door de jaren heen is opgebouwd. Maar dit vestigingsklimaat staat onder druk. Het continu draaien aan belastingknoppen voor bedrijven samen met een hoge regeldruk kan desastreus zijn op lange termijn. Als we willen dat bedrijven eerlijke lonen betalen, bijdragen aan hun omgeving en rekening houden met mens en milieu dan moeten we ze ook in staat stellen dat te doen. De belangrijkste voorwaarde hiervoor is voorspelbaar overheidsbeleid. Wanneer een bedrijf een kapitaalintensieve investering doet moet duidelijk zijn wat het overheidsbeleid is. Dit komt de innovatiekracht ten goede.

In de regio

Brood op de plank in elke regio voor de huidige en toekomstige generaties, dat is ons doel. Willen we het verdienvermogen van heel Nederland optillen, dan hebben we de kracht van alle regio's nodig. Daarbij houden we rekening met het unieke DNA van elke regio, waarin kansen en uitdagingen niet overal hetzelfde zijn. Iedere regio heeft bijvoorbeeld een andere arbeidsmarktproblematiek. Zeven van onze twaalf provincies grenzen aan België en/of Duitsland. Daarom is maatwerk nodig om de regionale samenwerking van overheid, kennisveld en het bedrijfsleven te versterken en hiervoor moet ook de uitvoering aansluiten bij de ambities in de (grens)regio. Goed (Mbo-)onderwijs in de regio is cruciaal.

In waardeketens in de maakindustrie bestaan geen fysieke grenzen. Daarom moet er aandacht zijn voor internationale samenwerking in de grensregio's. Een goed voorbeeld is de samenwerking tussen de Limburgse investeringsmaatschappij en zijn Belgische evenknie, die in 2022 voor eerst samen in een bedrijf investeren.

De regionale arbeidsmarkt én het behouden van voldoende werkgelegenheid binnen de technische sector moet optimaal georganiseerd worden. Daarnaast moeten sterke regio's hun verantwoordelijkheid nemen en daarbij de zwakkeren meetrokken. Elke regio is nodig om de R&D doelstellingen van 2,5% van het BBP te behalen.

Talent in beeld

Het aanbod aan gekwalificeerd personeel neemt af. Dit komt door vergrijzing, maar ook doordat steeds minder jongeren voor een technische opleiding kiezen. Volgens cijfers van Techniekpact hebben we tot 2017 nog een opwaartse spiraal gezien en kozen in het schooljaar 2016-2017 nog 53.743 jongeren voor een natuur en techniek profiel. Dit jaar was dit 47.432, een daling van 11,7% (zie tabel 1). Bovendien groeit de behoefte aan hoog opgeleid technisch personeel doordat het accent vanwege de toegenomen innovatiekracht binnen bedrijven van uitvoering naar integraal ontwerpen verschuift.⁵

Havo/vwo-leerlingen met N-profiel	
2011/2012	44.113
2012/2013	45.967
2013/2014	48.980
2014/2015	52.274
2015/2016	52.798
2016/2017	53.743
2017/2018	53.137
2018/2019	52.829
2019/2020	51.391
2020/2021	49.121
2021/2022	47.432

Tabel 1: Aantal havo/vwo-leerlingen met N-profiel. Bron: Cijfers Techniekpact

⁵ [Arbeidsmarkt \(technieknederland.nl\)](https://www.technieknederland.nl)

Als we kijken naar de trend van de openstaande vacatures van technische beroepen bij MBO-beroepsniveau zien we dat er na de daling in het tweede kwartaal van 2020 een stijging is geweest van meer dan 75%. In het eerste kwartaal van 2022 waren er naar schatting 81.600 vacatures (zie tabel 2).

Het aanbod aan gekwalificeerd personeel neemt af. Dit komt door vergrijzing, maar ook doordat steeds minder jongeren voor een technische opleiding kiezen. Volgens cijfers van Techniekpact hebben we tot 2017 nog een opwaartse spiraal gezien en kozen in het schooljaar 2016-2017 nog 53.743 jongeren voor een natuur en techniek profiel. Dit jaar was dit 47.432, een daling van 11,7% (zie tabel 1). Bovendien groeit de behoefte aan hoog opgeleid technisch personeel doordat het accent vanwege de toegenomen innovatiekracht binnen bedrijven van uitvoering naar integraal ontwerpen verschuift.⁵

Havo/vwo-leerlingen met N-profiel	
2011/2012	44.113
2012/2013	45.967
2013/2014	48.980
2014/2015	52.274
2015/2016	52.798
2016/2017	53.743
2017/2018	53.137
2018/2019	52.829
2019/2020	51.391
2020/2021	49.121
2021/2022	47.432

Tabel 1: Aantal havo/vwo-leerlingen met N-profiel. Bron: Cijfers Techniekpact

Als we kijken naar de trend van de openstaande vacatures van technische beroepen bij MBO-beroepsniveau zien we dat er na de daling in het tweede kwartaal van 2020 een stijging is geweest van meer dan 75%. In het eerste kwartaal van 2022 waren er naar schatting 81.600 vacatures (zie tabel 2).

Schatting aantal openstaande vacatures technische beroepen bij MBO-beroepsniveau:					
Periode:	Niveau 1:	Niveau 2:	Niveau 3:	Niveau 4:	Totaal:
2017/Q2	2.000	26.500	7.500	5.400	41.400
2017/Q4	2.000	28.900	8.500	5.900	45.300
2018/Q2	5.000	35.600	6.700	7.500	54.800
2018/Q4	4.800	33.500	6.700	7.400	52.400
2019/Q2	5.300	40.200	7.800	8.600	61.900
2019/Q4	4.700	38.200	7.300	7.900	58.100
2020/Q2	3.400	29.900	6.600	6.600	46.500
2020/Q4	3.800	31.600	7.000	7.300	49.700
2021/Q2	6.000	43.200	10.200	10.700	70.100
2021/Q4	6.100	44.900	11.000	11.300	73.300
2022/Q1	6.800	50.000	11.900	12.900	81.600

Tabel 2: Schatting aantal openstaande vacatures technische beroepen naar MBO-beroepsniveau. Bron: Cijfers Techniekpact

Solidariteit is de basis onder een succesvolle maakindustrie. Nederland heeft bedrijven nodig die groeien, maar tegelijkertijd ook verder kijken dan de winst van vandaag of het rendement van de aandeelhouders. Bedrijven die kijken naar hun werknemers, investeren in hun talenten, betrokken zijn bij hun omgeving en willen bijdragen aan de maatschappelijke uitdagingen waar Nederland voor staat. Bedrijven die positie durven te kiezen in het maatschappelijke debat en zich publiekelijk willen uitspreken over kwesties die zowel henzelf als de samenleving raken. Dit zien we terug bij familiebedrijven en maatschappelijke ondernemingen. Zij hebben een intrinsieke langetermijnvisie en zijn waarden gedreven.

De arbeidsmarkt verandert in hoog tempo. Waar voorheen voornamelijk vraag was naar gouden handjes, vraagt de huidige arbeidsmarkt om skills in programmeren, ontwikkelen en bedienen van geavanceerde machines en robots, 3D-printen of ontwikkelen van nanotechnologie. Ook de uitdagingen ook veranderd. Er staat een enorme uitdaging te wachten in de energietransitie. Dit vereist nieuwe kennis en nieuwe vaardigheden. Monteurs, ingenieurs maar ook IT'ers zijn gewild en schaars.

Verbinding met Europa

Nederland is een handelsland dat economisch al eeuwenlang de vruchten plukt van haar strategische ligging en open grenzen. Er wordt in Europees en internationaal verband samengewerkt aan maatschappelijke opgaven en gezamenlijke uitdagingen. Europese handelsverdragen zijn van belang wanneer het gaat over staatssteun en concurrentie op arbeidsvoorwaarden en milieu. Tegelijkertijd is er meer aandacht nodig voor het beschermen van een gelijk speelveld en het tegengaan van oneerlijke concurrentie binnen de Europese Unie.

We moeten trots zijn op onze Europese kampioenen. Neem Airbus, een bedrijf dat het internationaal op kan nemen tegen bijvoorbeeld Boeing. Deze Europese kampioenen leunen op vele MKB-bedrijven in Nederland en andere Europese landen. Zij maken het verschil. Tegelijkertijd is Nederland door de jaren heen te afhankelijk geworden van landen buiten Europa. Dit zorgt voor de onwenselijke situatie dat we in tijden van conflicten te afhankelijk zijn van deze landen voor bijvoorbeeld grondstoffen. Aan de andere kant is afhankelijkheid nooit een éénrichtingsweg. Door wederzijdse afhankelijkheid voorkomen we dat we overgeleverd zijn aan het recht van de sterkste.

Uitdagingen

Uit gesprekken met ondernemers en werknemers - of hun vertegenwoordigers - in de maakindustrie komt een aantal knelpunten naar voren die we hieronder adresseren.

Toegang tot financiering (I)

Toegang tot financiering is voor ondernemers essentieel om te kunnen investeren in groei, innovatie en transitie. Bedrijven kunnen via traditionele financiers, de grote systeembanken, steeds minder makkelijk aan financiering komen om investeringen te doen. Dit terwijl de maakindustrie wordt gekenmerkt door een kapitaalintensieve bedrijfsvoering met hoge directe kosten c.q. investeringen in fysieke activa (vastgoed, machines etc.).

Op dit moment zijn strategisch cruciale maak- en industriebedrijven en campussen, waar hoogwaardige kennis, sensitieve technologie en innovatieve bedrijvigheid samenkomen, niet veilig voor (vijandige) overnames door bedrijven met diepe zakken.

Mogelijkheden tot innovatie (II)

Private investeringen in onderzoek en innovatie (R&D) blijven achter of lekken weg naar het buitenland, waardoor Nederland er niet in slaagt aan de nationale R&D-doelstelling van 2,5% te voldoen. Laat staan aan de Europese Lissabon-norm van 3%. Dit zet Nederland op achterstand. Ook publieke investeringen, die een grote aanjager kunnen zijn voor innovatie, mogen niet achterblijven.

R&D-uitgaven van MKB-bedrijven die nog geen intensieve innovatiecultuur hebben blijven achter, omdat zij vaak niet beschikken over kostbare eigen R&D-capaciteit (faciliteiten en kenniswerkers).

MKB-bedrijven ervaren (financiële) drempels bij het innoveren en verduurzamen van hun productieprocessen.

Veel maakbedrijven, zeker in het MKB, moeten nog een grote slag maken in digitalisering. Steeds vaker krijgen zij te maken met hacks en digitale spionage.

Tekort aan vak-gechoold personeel (III)

Geen maakindustrie zonder voldoende en gekwalificeerde vakmensen: de knappe koppen en de gouden handjes. Er is echter een structurele schaarste aan technisch geschoold personeel, terwijl de arbeidsproductiviteit stagneert.

Zonder personeel geen groei. De spanning op de arbeidsmarkt is groot. Voor het eerst overtrof in 2021 het aantal vacatures het aantal werklozen. Dit heeft verschillende oorzaken. De komende tijd stromen er meer mensen uit door de vergrijzing en er zijn minder mensen

beschikbaar. Daarbij zijn er minder studenten beschikbaar die kiezen voor technische Mbo-opleidingen in bijvoorbeeld de mechatronica en metaalbewerking.⁶

Schaarse grondstoffen en stijgende energieprijzen (leveringsonzekerheid) (IV)

Er is een disbalans ontstaan in waar wat wordt geproduceerd. Dit heeft Nederland en Europa te afhankelijk gemaakt van niet-EU-landen. De problemen in de energiemarkt, waar we te afhankelijk zijn van Rusland, zijn hiervan een pijnlijk voorbeeld. Industriële ketens dreigen voor korte of langere tijd stil te komen liggen.

Handelingsperspectieven voor de politiek

In het vervolg van deze notitie doen wij vanuit onze visie een aantal voorstellen en schetsen we beleidsrichtingen voor een regionale, waarden gedreven industriepolitiek.

Moderne industrie nu en in de toekomst

Om te beginnen heeft de maakindustrie met kapitaalintensieve investeringen geen baat bij wisselend overheidsbeleid. Daarom heeft de overheid een grote inspanningsverplichting om te zorgen voor duidelijkheid en voorspelbaarheid van overheidsbeleid.

Innovatie is een publiek belang, daarom willen we (vijandige) overnames van cruciale maak- en industriebedrijven en campussen tegengaan. Dit doen we door dergelijke overnames vooraf te toetsen op publiek belang en in het uiterste geval tegen te houden. De kennis die we in Nederland opbouwen over kansrijke sleuteltechnologieën moeten we beter beschermen. Bijvoorbeeld door bij een dreigende overname uit het buitenland overname door een Nederlandse partij mogelijk te maken of door de mogelijkheden en meerwaarde van het

⁶ [De arbeidsmarkt is de achilleshiel van de industrie - Rabobank](#)

aangaan van een deelneming te onderzoeken. Hiermee kunnen we bedrijven die voor Nederland cruciaal zijn beter beschermen.

Er moeten stappen worden gezet in medewerkersparticipatie. Het financieren van talentvol personeel is een grote kostenpost voor een startende onderneming. We pleiten voor handelingskaders om medewerkersparticipatie aan te moedigen en fiscaal aantrekkelijk te maken. Meer wij en minder ik moet in het bedrijfsleven worden gestimuleerd.

We willen een mainport-agenda. We willen onderzoeken wat de mainports Rotterdam, Schiphol en Brainport Eindhoven nodig hebben om de kansen van de toekomst te kunnen pakken. Daarnaast willen we dat via de mainport-agenda kansen in de regio's goed worden benut. We zien dat Noord-Nederland grote stappen maakt op het gebied van energie: in de Eemshaven met waterstof en LNG en batterijtechnologie in Enschede. Daarom zijn wij voorstander van een 4de mainport; de Energieport.

Het moet voor financiers, banken of andere partijen, eenvoudiger worden gemaakt om kapitaalintensieve investeringen van maakbedrijven te financieren. Dit is van belang om industriële automatisering en digitalisering van productieprocessen mogelijk te maken. Hierbij moet voldoende aandacht zijn voor de opschalingsfase, die voor veel ondernemers lastig is. We denken aan garantstellingen door het Rijk, een MKB-bank waar maakbedrijven terecht kunnen voor krediet of nieuwe MKB-formules naar het voorbeeld van de British Business Bank. Daarbij moet de overheid zich inspannen om de bestaande mogelijkheden tot subsidies of kredieten bij ondernemers te brengen.

We willen meer mogelijkheden voor het MKB om in te zetten op R&D. In de R&D-regeling mobiliteitsindustrie is bijvoorbeeld de voorwaarde opgenomen dat consortia voor 10% moeten bestaan uit MKB-deelname. Wat ons betreft is dit het minimum. Dit zorgt ervoor dat niet alleen grote bedrijven profiteren van subsidies.

We stimuleren nieuwe maakbedrijven door groei- en durfkapitaal te organiseren. Bijvoorbeeld door een faciliteit te creëren waarmee particuliere investeerders (uit eigen familiekring) startende ondernemers geld kunnen lenen tegen gunstige voorwaarden. We kijken naar Europese initiatieven voor ontwikkeling via bijvoorbeeld Invest-EU. Ook via Invest-NL vanuit zijn maatschappelijke rol als

impact investor, Invest-International en via het Nationaal Groeifonds kunnen deze maakbedrijven investeren in de toekomst.⁷

Innovatie moet in dienst staan van het oplossen van maatschappelijke uitdagingen. Missie gedreven topsectoren- en innovatiebeleid blijft de basis van ons innovatiebeleid. Productie- en procesinnovatie worden een nieuwe prioriteit in het innovatie-instrumentarium.

Smart Industry Fieldlabs leveren een belangrijke bijdrage aan de adoptie en versnelling van innovatietoepassingen. We willen een structurele financieringsvorm van deze fieldlabs, om opschaling mogelijk te maken en het bereik onder MKB-bedrijven te vergroten.

Kennisinstellingen moeten meer in dienst staan van de gehele maakindustriesector en niet alleen beschikbaar zijn voor de grote bedrijven. MKB-ondernemers kunnen veel baat hebben bij samenwerking met kennisinstellingen in de TO2-federatie.

De Wet bevordering speur- en ontwikkelingswerk (WBSO) moet een broertje krijgen: de 'Wet bevordering industriële ontwikkeling' (WBIO). Met deze nieuwe wet kunnen MKB-bedrijven deskundigheid inhuren om hun productieprocessen te innoveren. Dit wordt nu niet gedekt door de WBSO. Hiermee zorgen we voor een broodnodige boost van de arbeidsproductiviteit, in een tijd van grote tekorten op de arbeidsmarkt.

In de regio

Kennis en (sociale) innovatie moeten een belangrijk onderdeel zijn van de toekomstige regiodeals. Bereikbaarheid en energievoorziening zijn voor bedrijven belangrijke (regionale) vestigingsvoorwaarden. We willen dat er een vestigingsfonds komt waarmee gestuurd kan worden op bijvoorbeeld 'toegevoegde waarde' in een regio en waarmee we initiatieven kunnen steunen om verdozing van het landschap tegen te gaan. Slimme verduurzaming moet hand in hand gaan met het versterken van arbeidsproductiviteit en rendement van onze bedrijven, zodat de opbrengst weer terug geïnvesteerd kan worden in innovatie in plaats van het enkel uitkeren van dividend.

We willen alle regio's vanuit hun eigen unieke positie in staat stellen een belangrijke bijdrage te leveren aan de R&D-doelstelling van 2,5%. Regio's worden uitgedaagd om samen te werken

⁷ [Access to finance \(europa.eu\)](https://europa.eu)

aan goede investeringsvoorstellen voor het Nationaal Groeifonds, naar het voorbeeld van de AI Coalitie. Daarnaast willen we een herintroductie van de Nationale sleutelprojecten om vraagstukken over duurzame economische groei, bereikbaarheid, leefbaarheid en wonen integraal in de regio aan te pakken.

De ruimte in Nederland is en blijft schaars. Maakbedrijven zijn vaak onderdeel van een groter ecosysteem en moeten voldoende ruimte krijgen om zich door te kunnen ontwikkelen. Provincies en gemeenten spelen hier een belangrijke rol. Ontwikkelingen op het gebied van goede bereikbaarheid, duurzame energie en de digitale infrastructuur moeten hiermee in de pas blijven lopen. Dit betekent dat middellange termijnplannen gemaakt moeten worden om een proactief fysiek vestigingsklimaat in te richten. Van provincies en gemeenten vraagt dit het inventariseren van kansen en uitdagingen in de maakindustrie in hun regio. De schaarse ruimte vraagt om slimme keuzes. We moeten medeoverheden in staat stellen inbreiding en verplaatsing van maakindustrie waar nodig te faciliteren.

We willen het landelijk stelsel van regionale onderzoeks- en innovatie-ecosystemen versterken met voldoende ondersteuning van kennisinstellingen en door het vergroten van de ROM-capaciteit in de verschillende regio's. Regionale ontwikkelingsmaatschappijen (ROM's) moeten naast een financieringstak ook een ontwikkelingstak krijgen om MKB-(maak)bedrijven te adviseren over automatisering, verbinding met kennisinstellingen, innovatie en internationalisering.

We willen een betere, meer strategische benutting van innovatiepotentieel bij onze eigen industrie bij overheidsaanbestedingen: de overheid als daadkrachtige launching customer.

Talent in beeld

We willen investeren in de kennis, vaardigheden en ervaring van werknemers. Daarom zetten wij ons in voor een integraal en interdepartementaal deltaplan om de structurele schaarste aan technisch en praktisch opgeleid personeel aan te pakken. Daarbij zal het Rijk in samenwerking met het onderwijs de spreekwoordelijke handschoen moeten oppakken om jongeren te stimuleren te kiezen voor werken in tekortsectoren, zodat kostbare omscholing en zijnstroom op een later moment minder nodig zijn. Dit vraagt om een verdieping van de relatie tussen onderwijs en het bedrijfsleven. Concreet geven we instellingen meer ruimte om certificaten af te geven naast de diplomering.

De overheid gaat meer sturen op opleidingen voor de banen die straks nodig zijn, zoals technische opleidingen. Het traject op weg naar een schoolkeuze dient beter ingericht te worden. Er ligt een taak voor middelbare scholen om meer kennismakingsmomenten te organiseren. Daarnaast willen we (de inkoop van) opleidingen bij bedrijfsscholen, bedrijfstakscholen en opleidingsbedrijven, die door hun nauwe relatie met bedrijven en regio's heel arbeidsrelevant kunnen opleiden, optimaliseren. Binnen de kaders van het aanbieden van onderwijs moet er vanuit de overheid gekeken worden naar het faciliteren van hybride docenten vanuit het bedrijfsleven. Ook willen we het makkelijker maken om docentenstages in te richten. We zien in de praktijk dat docenten er veel aan kunnen hebben om mee te maken hoe het er daadwerkelijk in de praktijk aan toe gaat.

Om snelle industriële en economische ontwikkelingen als samenleving bij te houden moet het leven lang ontwikkelen-traject beter aansluiten op de arbeidsmarkt. We zien dat het STAP-budget te veel wordt gebruikt voor 'bullshitopleidingen' zoals lifecoach in 24 uur. Het STAP-budget moet meer toegespitst worden op vitale structurele kraptesectoren, zodat het gemeenschapsgeld ook daadwerkelijk goed besteed wordt.

Voor ondernemers en voornamelijk MKB-ondernemers is het in crisistijd lastig om werknemers aan te houden. Een kort termijnprobleem wordt daardoor nog lang gevoeld en dat is een probleem. Daarom moet er een instrument komen, vergelijkbaar met deeltijd-WW, met als doel dat deze ondernemers personeel met veel specifieke kennis en ervaring blijvend aan zich kunnen binden.

Verbinding met Europa en daarbuiten

Voor essentiële producten en technologieën voor onze samenleving kunnen we het ons niet veroorloven afhankelijk te zijn van enkel niet-Europese landen. In die bepalende waardeketen moet Nederland actief bijdragen aan een sterkere Europese positie. Dit maakt ons als land sterker in tijden van crisis. Het Nederlands (maak)industriebeleid moet aansluiten bij het Europese industriebeleid en bij een Europese industriële waardeketen, onder andere door te blijven deelnemen aan de Europese IPCEI-programma's. Voor de IPCEI-programma's geldt niet alleen dat actieve deelname van belang is, maar ook dat de overheid voldoende middelen beschikbaar stelt om mee te kunnen doen.

De halfgeleiderindustrie is van strategisch belang voor Europa. Nederland kan en moet daar een sleutelrol in blijven spelen met hoog-innovatieve grote en kleine bedrijven. Wanneer we met belastinggeld zo'n strategische sector stimuleren, moeten we in het geval van wereldwijde tekorten de Europese productie ook in Europa houden.

We zijn nu te afhankelijk van de import van producten uit China en het uitbesteden van werk aan China. MKB-(maak)bedrijven moeten daarom een grotere plek krijgen in handelsmissies. Opkomende landen in met name Afrika bieden onze maakindustrie daar goede kansen. Daarnaast willen we nieuwe, internationale allianties aangaan op basis van wederkerigheid. Bijvoorbeeld met landen in Afrika waar sprake is van een overschot aan jong talent dat of in Nederland verder zouden kunnen worden opgeleid of daar aan de slag kan voor de maakindustrie. Hiermee leveren we een bijdrage aan SDG 8 (Decent Work and Economic Growth).

De overheid moet voorkomen dat bedrijfssectoren en industrieën die voor Nederland van strategisch belang zijn, bijvoorbeeld omwille van nationale veiligheid of vanwege het kennis- en innovatiepotentieel, uit Nederland verdwijnen. In strategische sectoren zoals onze grensbewaking, communicatienetwerken en beveiligingstechnologie mag prijs niet langer leidend zijn. We willen een instituut oprichten dat onafhankelijk adviseert over kritische en strategische grondstoffen en toeleveringen aan sectoren, de regering en het parlement.

We willen het Nationaal Groeifonds inzetten voor het bevorderen van strategische autonomie om minder afhankelijk te zijn van landen als Rusland of China. De overheid moet een actieve rol spelen bij het bevorderen van hoogwaardige reshoring: het uit het buitenland (terug)halen van productie naar Nederland of het aantrekken van nieuwe bedrijvigheid in bijvoorbeeld hoogwaardige, innovatieve clean tech. Als eerste stap zou de overheid regionale experimenten met reshoring mogelijk kunnen maken. Daarnaast moet Nederland een actieve rol spelen in het ontwikkelen van technologieën en producten die andere landen van de wereld nodig hebben. Zo houden we niet-Europese landen ook afhankelijk van Nederland.

Nederland, maar ook Europa, heeft nauwelijks grondstoffen voorhanden. Daarom is een circulaire economie en risicospreiding van de grondstoffenaanvoer van groot belang. Wetgeving moet hierop aansluiten en duidelijkheid bieden aan ondernemers, bijvoorbeeld over wanneer een goed kwalificeert als afval of als grondstof.

We willen meer aandacht voor het beschermen van onze bedrijven als het gaat om digitalisering en cybersecurity. Maar ook de positieve kant van digitalisering en de kansen die

deze ontwikkeling biedt voor maakbedrijven moet worden belicht. Het is van belang om Regionale Digitale Hubs (die momenteel worden ingericht met provinciaal, rijks- en Europees geld) actief worden ondersteund.

We willen dat op zowel nationaal, regionaal als lokaal niveau slimmer gebruik wordt gemaakt van de Europese aanbestedingsregels, zodat investeringen met belastinggeld bij voorkeur ten goede komen aan (maak)bedrijven in Nederland en Europa. Europese aanbestedingsregels moeten waar nodig versoepeld worden om regedruk te verminderen. Hierbij moet beter gekeken worden naar voorwaarden als duurzaamheid en levertijd, waardoor we Nederlandse of Europese bedrijven bewust meer kansen geven. In handelsverdragen tussen de EU en derden moet wederkerigheid de norm zijn. Als landen de 'General Procurement Agreement' (GPA) niet hebben getekend, dan moet het mogelijk zijn dat decentrale overheden ook bedrijven uit die landen bij hun aanbesteding kunnen weigeren.

We willen de kennis van inkopers bij de overheid vergroten, zodat de overheid bij aanbestedingen meer oog krijgt voor de belangen van en kansen bij eigen MKB-maakbedrijven.

We pleiten voor herziening van de Europese 'regional aid guidelines', zodat we oneerlijke concurrentie tussen Europese regio's beter tegen kunnen gaan.

Speerpunten

We zien het als een belangrijke politieke opdracht om de uitdagingen en kansen voor de maakindustrie in Nederland onder de aandacht te brengen en een kansrijk toekomstperspectief te schetsen. Het is vervolgens aan politiek, overheid, bedrijfsleven en kennisinstellingen gezamenlijk om verbeteringen in de praktijk vorm te geven. De hiervoor geschetste handelingsperspectieven bieden hiertoe een eerste aanzet, maar moeten leiden tot concrete actie. Daarom zijn dit onze speerpunten:

Moderne industrie nu en in de toekomst

1. Er komt een mainportagenda waarin staat wat mainports nodig hebben om de kansen van de toekomst te pakken, met een grote rol voor de regio. Er komt een 4de mainport: de Energieport.
2. We maken de financiering van kapitaalintensieve investeringen toegankelijker door garantstellingen, een MKB-bank voor maakbedrijven of formules als de British Business Bank.
3. De Wet bevordering speur- en ontwikkelingswerk (WBSO) krijgt een broertje: de 'Wet bevordering industriële ontwikkeling' (WBIO). Hiermee kunnen MKB-bedrijven deskundigheid inhuren om hun productieprocessen te innoveren. Zo verhogen we de arbeidsproductiviteit.

In de regio

1. Regionale ontwikkelingsmaatschappijen (ROM's) krijgen naast een financieringstak ook een ontwikkelingstak om MKB-(maak)bedrijven te adviseren over automatisering, verbinding met kennisinstellingen, innovatie en internationalisering.
2. We dagen regio's uit om met een strategie te komen over de unieke positie van hun maakindustrie en de kansen en uitdagingen voor de toekomst. Regio's identificeren hun onderscheidende clusters en werken samen met andere regio's in binnen- en buitenland.
3. Er komt een vestigingsfonds waarmee gestuurd wordt op toegevoegde waarde in een regio en waarmee bijvoorbeeld initiatieven gesteund worden om verdozing tegen te gaan.

Talent in beeld

1. Er komt een integraal en interdepartementaal deltaplan om de structurele schaarste aan technisch en praktisch opgeleid personeel aan te pakken, samen met het onderwijs. Instellingen krijgen meer ruimte om certificaten af te geven naast de diplomering.
2. De overheid faciliteert, vanuit het onderwijs, hybride docenten uit het bedrijfsleven. We maken het makkelijker om docentenstages in te richten.

3. Er komt een instrument, vergelijkbaar met de deeltijd-WW, met als doel dat ondernemers personeel met veel specifieke kennis en ervaring blijvend aan zich kunnen binden

Verbinding met Europa en daarbuiten

1. We sluiten nieuwe, internationale allianties met landen in Afrika. We werken samen om jong talent in Nederland op te leiden of daar aan de slag te laten gaan voor de maakindustrie.
2. We richten een onafhankelijk instituut op dat adviseert over kritische en strategische grondstoffen en toeleveringen aan sectoren, de regering en het parlement.
3. Europese aanbestedingsregels moeten versoepeld worden om regeldruk te verminderen. Voorwaarden als duurzaamheid en levertijd maken we belangrijker, zodat Nederlandse of Europese bedrijven meer kansen krijgen.